
TREBA LI ŠKOLE DA PODUČAVAJU PATRIOTIZMU?

HARI BRIGHAUS

S engleskog preveo Rastislav Dinić

Pred kraj dvadesetog veka, u američkim školama se sa recitovanjem Zakletve na vernost dešavalo nešto slično onome što se desilo “dnevnom religioznom ritualu” u engleskim školama – sve više je tonulo u zaborav, izuzev u nekim oblastima. Ali posle jedanaestog septembra 2001. došlo je do lavine zakonske aktivnosti na državnim i lokalnim nivoima, koja je inisistirala da škole treba svojim učenicima da usađuju patriotizam. Zahtev da deca recituju Zakletvu na vernost na početku svakog školskog dana široko je prihvaćen. Na srednjoškolskom nivou takođe je uobičajeno da se zahteva “dnevni ritual patriotske odanosti” koji su škole slobodne same da interpretiraju. Jedna interpretacije zahteva zakletvu; ostale uključuju čitanje patriotske pesme preko školskog razglasa i puštanje nacionalne himne u različitim izvedbama svaki dan.

Sama zakletva ima zanimljivu istoriju. Napisao ju je jedan hrišćanski socijalista Frensis Belami 1892. godine, povodom proslave četrinstote godišnjice Kolumbovog dolaska u Ameriku. Njegova namera je bila da deca tu zakletvu recituju u školi, i da se tako stvori ona vrsta nacionalnog jedinstva koju je Belami video kao preduslov za socijalističku plansku ekonomiju. Kongres ju je usvojio tek 1942, kada je Amerika ušla u Drugi svetski rat. Reči “pod Bogom” uvedene su tek 1954: to je bila makartiistička mera koja je trebalo da razdvoji Ameriku od bezbožnog komunizma.

Recitovanje Zakletve zaravo se ne može zahtevati. Škole po zakonu moraju da dozvole učenicima da se suzdrže od recitovanja Zakletve sa svojim drugovima iz razreda. Međutim, naročito u slučaju mlađe dece, to je teško sprovesti u delo, i zahteva podršku roditelja i toleranciju nastavnika. Škole se razlikuju po spremnosti sa kojom ohrabruju đake da traže izuzimanje iz tog čina. Razmotrimo verovatnu razliku u posledicama između sledeće dve najave (obe preuzete iz pravih škola):

1) *Sada ćemo da recitujemo Žakletvu na vernost. Možete se suzdržati. A sad ustajte i recitujte Žakletvu!*

2) *Sada ćemo da recitujemo Žakletvu na vernost. Amerika ceni slobodu, i vaše je ustavno pravo da se suzdržite od recitovanja ove Žakletve. Sada, molim, neka oni među vama koji žele da recituju Žakletvu, stanu.*

Zastupnici usađivanja patriotizma ne staju uvek na predlaganju formalnih recitacija. Ranih devedesetih, eskalirala je nacionalna debata oko standarda koje treba zahtevati u predavanju istorije u javnim školama. Dokument koji su potpisali Geri Neš i drugi istaknuti istoričari, i koji je podržala i Nacionalna fondacija za humanistiku (NFH), predlagao je novi skup istorijskih standarda. Međutim, to je kritikovala Lin Čejni, republikanska predsednica NFH-a, zato što se nije ukazala dovoljna pažnja aktivnostima velikih Amerikanaca:

Brojeći koliko se puta u ovom dokumentu pominju različite teme, došli smo do nekih indikativnih rezultata. Jedna od najčešće pominjanih tema, sa 19 referenci, jesu Makarti i makartizam. Ni Kju Klaks Klan nije daleko sa 17. Što se tiče individua, Herijet Tabman, Afroamerikanka koja je pomagala u spasavanju robova podzemnom železnicom, pominje se šest puta. Dva bela muškarca koji su bili njeni savremenici Julisis Grant i Robert I. Li pominju se jednom, odnosno nijednom. Aleksandar Grejem Bel, Tomas Edison, Albert Ajnštajn, Džonas Salk i braća Rajt uopšte se ne pojavljuju.¹

U osnovi kritike Lin Čejni nalazi se strah da ona vrsta istorije koju ti standardi preporučuju neće jačati vezanost za naciju; u stvari, Čejni brine da će ta istorija učiniti upravo suprotno:

Autori poklanjaju svoje najiskrenije divljenje ljudima, mestima i događajima koji su politički korektni. Prva era “Tri sveta se susreću (počeci do 1620)” pokriva društva u Amerikama, zapadnoj Evropi i južnoj Africi koja su počela bitno da se sreću tek posle 1450. Kako bi razumeli zapadnu Afriku, učenici se podstiču da “analiziraju dostignuća i veličinu dvora Mansa Muse, te društvene običaje i bogatstvo kraljevstva Mali”.

Takva glorifikujuća proza je retka kada se dokument dotakne same američke istorije. U kontekstu SAD, bogatstvo kakvim je raspolagao Mansa Musa ne smatra se nečim dobrim. Kada se dođe do teme o Džonu D. Rokfeleru, učenicima se predlaže da održe suđenje na kojem će mu se suditi za “svesno i voljno učestvovanje u neetičnim i nemoralnim poslovnim praksama osmišljenim tako da podriju tradicije otvorene konkurencije, s ciljem sticanja lične dobiti i u direktnoj suprotnosti sa javnim dobrom”.²

Nešov promišljen odgovor na ovu kritiku je zanimljiv, i otkriva da oko suštinskog pitanja podučavanja dece patriotizmu u velikoj meri postoji slaganje. On kaže:

1 Lynne Cheney, “The End of History”, *Wall Street Journal*, 20 oktobar 1994, str. A 22.

2 Ibid.

Rasprava se u stvari odvija između dve vizije patriotske istorije. S jedne strane su oni koji veruju da će mladi ljudi voleti i braniti SAD ako je vide kao nadmoćnu nad drugim nacijama i gledaju na njena povremena posrtanja kao na kratke pauze ili zaobilazne puteve u kontinuiranom bujanju slobode, kapitalizma i mogućnosti... S druge strane su istoričari koji smatraju da se *amor patriae* neguje tako što se ne odvraća pogled od prošlosti, kakva god da je ona. Samo se tim jasnim pogledom može izbeći cinizam kojem vodi ušecerena istorija, kada mladi dođu u izvesne godine i shvate da su ih “njihovi profesori lagali”.³

Zaista, ako pogledate udžbenike istorije SAD koji se nalaze u širokoj upotrebi, prepoznate brojna mesta na kojima autori promovisu nacionalno osećanje umesto da objektivno prezentuju i analiziraju informacije. Česta je upotreba reči “mi”, “naš”, i sličnih, kojima se čitalac i autor identifikuju sa njihovim, neretko odavno mrtvim, zemljacima. Isto je i sa prepoznavanjem “Amerike” ili “nacije” kao intencionalnog delatnika. Isto je, konačno, i sa moralizirajućim komentarima o motivima i karakterima pojedinih aktera u prošlosti. Evo samo nekih primera iz najbolje prodavanog srednjoškolskog udžbenika istorije SAD (svi kurzivi su moji):⁴

1) Objašnjavajući ulazak SAD u Prvi svetski rat:

Mnoge Amerikance, uključujući i predsednika, privukla je britanskoj borbi neka moćna, nevidljiva sila. *Mi smo govorili engleski... naši zakoni i običaji bili su izgrađeni na engleskim temeljima. Mi smo se borili u američkoj revoluciji kako bismo očuvali naša prava kao Engleza.* (str. 208)

2) Objašnjavajući razvoj “Crvene panike”: “Manija tih vremena potrajaće sve do posle rata. *Virus* lova na veštice i superpatriotizma nije bilo lako izlečiti” (str. 221). I kasnije, tokom marktizma: “Moral u državnoj službi je potonuo najniže u *našoj* istoriji” (str. 375-376). General Daglas Mekartur, bio je “*pravi američki heroj*”, ali, u njegovom sukobu sa Trumanom oko Koreje, “sve veći broj Amerikanaca je uviđao da Truman ima pravo” (str. 366).

3) U delu o pokretu za građanska prava, Roza Parks je opisana kao “umorna crna krojačica”, dok je Martin Luter King bio “prirodni vođa, *Amerikanac do srži*” i odgovorio je na segregaciju “sa indignacijom i tugom, ali ne i ljutnjom. On je bio *misaon* čovek i hršćanin” (str. 379).

Drugi udžbenici morališu na drugačije načine, naglašavajući različite vrline i mane. Mogu se čak razilaziti ne samo oko značaja već i oko moralnog sadržaja događaja. Ali postoji zapanjujući konsenzus oko činjenice da su takvi komentari i identifikacija sa nacionalnom prošlošću u redu.

287

3 Gary Nash, Charlotte Crabtree, and Ross E. Dunn, *History on Trial*, (New York: Vintage Books, 2000), str. 15.

4 Daniel J. Boorstin, *A History of the United States since 1861* (Needham, Mass.: Pearson/Prentice Hall, 2005).

Ta standardna praksa je u očiglednom kontrastu sa načinom na koji britanski edukatori misle o svom poslu. Nik Tejt, bivši direktor Odeljenja za kvalifikacije i kurikulum, kaže da je tokom njegovog vremena “postojala raširena sklonost da se nacionalni identitet i patriotizam povezuju sa nacionalizmom, ksenofobijom i rasizmom, pa je bilo nemoguće govoriti o prva dva, a da vas odmah ne optuže za sve potonje”.⁵

Nastavnici istorije su bili naročito skloni da uspostave tu vezu:

Glavni problem je u tome što su nastavnici istorije redefinisali svoju ulogu tako da sada snabdevaju učenike veštinama i pojmovima, umesto da im daju narative u okviru kojih će oni živeti svoje živote. Engleski građanski rat, sa ove tačke gledanja postaje tek vežba iz dekonstrukcije, primer suprotstavljenih interpretacija, lekcija o tome kako baratati dokazima – a ne pre svega ključni događaj u nacionalnoj priči.

U nedavnoj anketi o gledištima evropskih udruženja nastavnika istorije, Engleska je bila deo male manjine koja nasleđe nije smatrala bitnim, nije želela da posveti naročitu pažnju nacionalnim herojima, a čak je postavljala i pitanje da li je nacionalni identitet uopšte legitiman koncept u jednom raznolikom društvu.⁶

Tim Kolins, predstavnik Konzervativne partije zadužen za obrazovanje, zvučao je poput Lin Čejni kada je nedavno tražio da istorija bude obavezan predmet sve do šesnaeste godine: “Ništa nije značajnije za opstanak britanske nacije od toga da njena omladina razume naše zajedničko nasleđe i prirodu borbi, stranih i domaćih, koje su osigurale naše slobode.”⁷ Ko je u pravu? Treba li da koristimo školstvo, a nastavu istorije posebno, kako bismo promovisali patriotizam?

Prva zagonetka kojom se treba pozabaviti jeste Tejtova primedba o mešanju nekoliko različitih pojmova. Ksenofobija i rasizam su sasvim različiti od patriotizma i osećanja nacionalnog identiteta (izbegavaću termin “nacionalizam” jer je njegovo značenje znatno slabije određeno nego značenje ovih drugih pojmova). Ali patriotizam je podložan različitim interpretacijama. Po nekim interpretacijama, patriota duguje posebnu lojalnost svojim zemljacima; on bi trebalo da stavi njih na prvo mesto kada odlučuje šta da učini u raznim situacijama. To može zvučati kao rasizam ili ksenofobija, ali nije. Patriota može savršeno dobro da svede situacije u kojima se zemljaci moraju staviti na prvo mesto na one u kojima potrebe ili interesi stranaca nisu ozbiljni, ili naprosto nisu urgentniji. Razmotrimo analogiju sa porodicom: imam obavezu da pomognem svojoj ćerki oko domaćeg zadatka, ali ne i da pomognem ćerki mog

5 Nick Tate, “They Come Not to Praise England but to Bury It”, *The Sunday Times*, 27. avgust 2000.

6 Ibid.

7 Citirano u “Make History Compulsory – Tories”, na <http://news.bbc.co.uk/1/hi/education/4209075.stm>, sajtu pristupljeno 18. aprila 2005.

komšije oko njenog domaćeg zadatka. Ali ako detetu mog komšije treba transfuzija krvi kako bi preživelo, a ja sam jedina osoba sa odgovarajućom krvnom grupom, obavezan sam da dam krv čak i ako bi me to sprečilo da pomognem svojoj ćerki oko domaćeg zadatka.

Kada su zemljaci i stranci podjednako potrebni, slabiji smisao patriotizma kaže da mi je dopušteno da stavim svoje zemljake na prvo mesto, ali ne i da sam dužan da to učinim. Prema tom gledištu, na primer, mogli bismo da kažemo da je dopušteno, ali ne i obavezno, davati donacije domaćim dobrotvornim društvima, umesto onim preko okeana, kada ta društva približno jednako doprinose ljudskoj dobrobiti. Patriota je osoba koja koristi to dopuštenje.

Ali postoji jedan još slabiji smisao patriotizma, koji se, mislim, dobro uklapa sa interesima i Lin Čejni i Nika Tejta. Prema tom gledištu, patriota je osoba koja oseća posebnu vrstu indentifikacije sa svojim zemljacima. On može takođe osećati i posebne obaveze prema njima, ili posebno dopuštenje da ih stavi na prvo mesto. Ali ne mora: može naprosto osećati identifikaciju i naklonost prema svojoj zemlji i zemljacima, koje ne dovode do bilo kakvih posebnih obaveza ili dopuštenja. Patriotizam u tom smislu nema nikakve ozbiljne veze sa rasizmom ili ksenofobijom. Štaviše, on može biti povezan i sa osećanjem nacionalne sramote ili manje vrednosti. Na primer, Britanac može osećati posebnu sramotu što Britanija nije uspela da se oslobodi monarhije, ili poseban stid zbog loše strukture britanske socijalne države u poređenju sa Švedskom i Danskom. Šta bi moglo biti loše u podučavanju patriotizmu u tom vrlo slabom smislu?

Razmislimo pre svega zašto bi neko mogao želiti da promovise patriotizam u ovom smislu. Ni Tejt ni Čejni (ni njeni kritičari) nisu zauzeli jasan stav o tom pitanju. Čini se da oni jednostavno uzimaju zdravo za gotovo da je osećaj identifikacije sa svojim zemljacima dobra stvar, ali ne objašnjavaju zašto je to tako. Stoga, evo nekoliko uobičajenih razloga za promovisanje patriotizma:

1. **Obaveze:** Ljudi zaista imaju posebne obaveze da stave svoje zemljake na prvo mesto, i biće skloniji da ispune te obaveze ako ih podučimo osećaju nacionalne identifikacije.

2. **Solidarnost:** Patriotska identifikacija pomaže da se učvrsti osećaj društvene solidarnosti koji nam je neophodan kako bi ljudi bili spremni da prihvate žrtve potrebne za postizanje i podržavanje pravedne distribucije sloboda, šansi i resursa u društvu.

3. **Građanstvo:** Ljudima koji se identifikuju sa svojim zemljacima biće lakše da razviju i praktikuju osobine dobrog građanina. Pogotovo će im biti lakše da prilagode svoje zahteve u skladu sa razumom, ako priznaju one sa kojima se raspravljaju kao nosioce zajedničkog identiteta.

4. **Blagostanje:** Identifikacija sa posebnim mestom i narodom koji na njemu živi važna je komponenta ljudskog blagostanja. Povezanost sa drugim ljudima daje vitalni doprinos osećanju blagostanja većine ljudi, a ohrabrivanje patriotskog osećanja im pomaže da osete tu povezanost u svojoj neposrednoj okolini.

Kako da ocenimo ove razloge? Zapravo je vrlo teško pokazati da ljudi imaju neke posebne obaveze prema svojim zemljacima koje nadja-

čavaju njihove šire obaveze. Izreka “milosrđe počinje kod kuće” ima nekog smisla kao prepoznavanje činjenice da bismo bili iznenađeni kada bismo naišli na nekog ko ne može da se ponaša milosrdno prema svojim najbližim i najdražim, ali se tako ponaša prema onima koji su mu daleki. Međutim, ona ne izražava fundamentalnu preporuku, posebno ako se “kuća” protumači kao “država”. Zašto bi države, čiji se oblik s vremenom menja zbog proizvodnih činova poput ratova, invazija i kraljevskih brakova, precizno opisivale zajednice uzajamnih obaveza? Na to pitanje je teško dati prihvatljiv odgovor, naročito u svetu međunarodnih društvenih i ekonomskih institucija. Jer ne samo što nacionalne elite imaju mnogo više interakcija sa pripadnicima drugih nacionalnih elita nego sa sopstvenim zemljacima, već se i tržišne interakcije sve vreme odvijaju i među pojedincima iz različitih zemalja, a takve interakcije mogu biti pitanja života ili smrti za neke od učesnika. Povrh toga, uslovi trgovine su i sami posredovani međudržavnim sporazumima: Amerikanci i Evropljani vrše uticaj na pojedince u zemljama u razvoju ne samo kada njihove armije izvrše invaziju na te zemlje, nego i kada njihove vlade odbijaju da podrže poljoprivredne subвенicije kroz Svetsku trgovinsku organizaciju. Naši životi su duboko isprepletani sa životima stranaca, a u slučaju većine nas u razvijenom svetu, naša dela imaju značajnije posledice po strance nego po mnoge naše zemljake.

Vredi razmotriti dve vrste argumenata u korist država kao arena međusobnih obaveza. Prvi se pozivaju na analogiju sa porodicom koju sam već pomenuo. Kao što imamo posebne oba-

veze prema članovima svoje porodice, tako ih imamo i prema svojim zemljacima. Ali to nije dobra analogija. Članovi porodice održavaju međusobne prisne veze koje zaista dovode do posebnih obaveza, posebno između roditelja i dece. Prisnost jednostavno nije karakteristična za veze između zemljaka; mi čak i ne poznajemo većinu svojih zemljaka, niti nas sa njima povezuje išta drugo osim državljanstva. Argumenti druge vrste naglašavaju da se nalazimo u naročito pogodnoj poziciji da svoje zemljake učinimo ranjivima na odluke koje donosimo pošto delimo državu sa njima: možemo, konkretno, narediti državi da upotrebi aparate prisile nad njima. Zato smo posebno obavezni da im pomognemo da se sa nama sretnu kao sa sebi ravnima u političkom domenu. Taj argument je snažniji, ali je spektakularno neprikladan za demonstriranje posebnih obaveza između zemljaka u moćnim zemljama. Svi smo i te kako svesni da su s obzirom na naše odluke o upotrebi državne moći građani siromašnih nacija barem jednako ranjivi kao i siromašni građani u našim zemaljama. Čak i najsiromašniji britanski i američki građani imaju institucije koje ih štite od štete koju mogu pretrpeti od upotrebe državne moći. Međutim, građani drugih, siromašnih zemalja treba da znaju da ne poseduju takvu zaštitu.

Da li patriotizam pomaže da se ustanovi neka vrsta solidarnosti koja utvrđuje spremnost ljudi da se žrtvuju jedni za druge? Da li pomaže građanima da promene svoje nerazborite zahteve prema drugima? On može činiti i jedno i drugo. Problem je u sledećem: zemljaci nisu jedini ljudi prema kojima treba da se odnosimo pravedno, i politika ohrabriranja

identifikacije sa zemljacima kako bismo ih naveli da se ponašaju bolje jedni prema drugima može im, kao uzgredna pojava, otežati da se pravedno ponašaju prema strancima. Postoji jednostavno objašnjenje za Tejtovu primedbu da nastavnici istorije često identifikuju patriotizam sa rasizmom i ksenofobijom: britanski patriotizam često je zaista sa sobom nosio i rasizam i ksenofobiju. Tejt je u pravu kada kaže da je reč o različitim fenomenima, ali iz njihove konceptualne razlike ne sledi da promovisanje patriotizma (koji je, u načelu, moralno nevin) neće kao prateću pojavu imati izazivanja ksenofobije i rasizma (koji su moralno loši). Obično su u britanskoj prošlosti ova tri fenomena bila tesno povezana, i to je činjenica na koju reaguju nastavnici istorije. Nemački patriotizam je na sličan način ukaljan istorijom, baš kao i patriotizam mnogih drugih zemalja. Čak i u SAD, koje su neobično inkluzivne u svom shvatanju “nacije”, nacionalnost su ponekad koristili i liberali i konzervativci za postizanje *ad hominem* poena (na primer, Švarcenerovi austrijski koreni su korišćeni da se pobudi sumnja u njegovu prikladnost za mesto kalifornijskog guvernera).

Isto tako patriotizam se može iskoristiti da se prekine tok slobodne i racionalne političke debate u jednoj zemlji. Dejvid Miler, istaknuti branilac umerenog oblika nacionalizma, pobuđuje manje-više benigni nacionalni osećaj kojim se Britanci često ponose kada citira Vodenog Pacova iz *Vetra u urbaku* Keneta Grejema:

S onu stranu Divlje Šume, dolazi Divlji Svet. I to je nešto što se ne tiče ni tebe ni mene. Nikada tamo nisam bio, niti ću, niti ćeš ti ako imaš i trunku zdravog razuma. Nemoj ga više ni pominjati, molim te.⁸

Uporedite reči Vodenog Pacova, sa podrugljivim stihovima Leona Roselona:

Stanje nacije me samo potresa
Dok za večeru suvu koricu režem
Od plate ne mogu da kupim mesa
I svakog dana kaiš sve više stežem
Al' sve je to za dobro nacije.

Nacija, nacija, nacija, u tako groznom
stanju je
Stagflacija, inflacija, ako svi zapnemo,
vrtićemo veličinu Britanije.⁹

291

Promovisati patriotizam iz razloga solidarnosti i građanstva je igranje vatrom, čak i ako je nacionalno osećanje o kome se radi relativno dobroćudno. To može navesti ljude da zapostave svoje dužnosti prema strancima; to je opasnost koju sugeriraju komentari Vodenog Pacova. Ali isto tako ih to može pogrešno navesti da se suzdrže od traženja pravde za sebe (što je Roselonova poenta), a čak i ako pomogne “pravim” ljudima da prilagode svoje političke zahteve prema svojim zemljacima, može ih ohrabriti da postavljaju *nepravdne zahteve* u odnosu na strance. To je razborita briga čak i kada ze-

⁸ Preuzeto iz David Miller, “In Defence of Nationality”, *Journal of Applied Philosophy*, vol. 10, no. 1 (1993): 3–16.

⁹ Leon Rosselson, *For the Good of the Nation* (London: Journeyman Press, 1981), str. 13.

mlja o kojoj je reč nema naročito ozbiljan do-
sije u vezi s unutrašnjom nepravdom ili zloči-
nima prema drugim zemljama. Kada takav do-
sije postoji, promoteri patriotizma trebalo bi
da budu posebno oprezni. Patriotizam u stvari
neretko narušava proces razborite debate, do-
puštajući nekim učesnicima da posumnjaju u
dobru veru svojih suparnika. Niko ne sumnja
da je za mnoge ljude moguće da budu dobri
građani a da ne budu patriotski nastrojeni.
Međutim, ako patriotizam prevladava, moguće
je da će patrioti izobličiti način na koji dru-
gi patrioti prihvataju mišljenja i argumente
nepatriota. To će biti naročito opasno u vre-
menima kada se nacija suočava, ili veruje da se
suočava, sa nekom spoljašnjom pretnjom.

Smatram da je najjači argument za pro-
movisanje patriotizma u školama zapravo ar-
gument blagostanja. Čini se da osećaj identifi-
kacije sa zemljacima i u širem smislu sa svojom
zemljom zaista pomaže mnogim ljudima da
osmisle svoje okruženje i uklope se u njega, što
im omogućava da se osećaju dobro. Ja imam
naročito komplikovanu vezu sa nacionalnošću:
ja sam britanski državljani koji je veći deo
svog života proveo u Sjedinjenim Državama, i
imam snažan osećaj identifikacije i naklonosti
ka obe ove zemlje. Primećujem, međutim, po-
sebno poistovećivanje sa Britancima kada sam
u SAD i sa Amerikancima kada sam u Velikoj
Britaniji, kao i tendenciju da se narogušim na
engleski antiamerikanizam, kao i na čudno
snishodljivu anglofiliju koju ispoljavaju neki
Amerikanci. Mislím da to doprinosi mom bla-
gostanju, a slično primećujem i kod drugih.

Ali nacionalna identifikacija nije jedini
izvor blagostanja: ona nije esencijalna na na-

čin na koji slutim da identifikacija sa svojom
porodicom to jeste, bar za većinu ljudi. Ona
je pre kao entuzijazam za neki poseban sport,
ili neku posebnu vrstu muzike; ona realno do-
prinosi osećaju blagostanja jedne osobe, ali
kada je ne bi bilo, ta osoba bi je mogla zame-
niti nekim drugim entuzijazmom ili težištem
identiteta. Kada bi bila *esencijalna*, postojao
bi jak argument u korist njenog promovisa-
nja, na osnovu toga što bi školovanje trebalo
da promovise dečje izgledе za život ispunjen
blagostanjem. Ali ako se radi o samo jednom
od mnoštva vrednih izvora blagostanja, onda
je argument znatno slabiji. Dodatno ga slabi i
opservacija da u većini stabilnih država dobar
deo vremena šira kultura vrši mnogo utica-
ja u pravcu patriotizma. Političari i političke
organizacije skloni su da sami vrše pritiske ka
patriotskoj identifikaciji. Naravno, popularna
kultura je ponekad kosmopolitiska, naročito
izvan SAD (zato što je dobar deo popularne
kulture koji se konzumira van SAD poreklom
iz SAD), ali čak i u tim uslovima postoje do-
maće popularne kulture koje se uvlače u dečju
svest. Povrh toga, u našoj prirodi je i snažna
tendencija da se identifikujemo sa svojim ne-
posrednim okruženjem, kada je to okruženje
u razumnoj meri privlačno i ne preterano ne-
prijateljski nastrojeno. Patriotska identifi-
kacija je često neusađena reakcija na privlačnost
dotične zemlje.

Stoga ne mislim da postoji dobar argu-
ment za podučavanje patriotizmu u školama,
bilo putem savijanja kurikuluma ka ljubavi
prema državi, bilo putem više simboličnih či-
nova kao što su organizovano recitovanje Za-
kletve na vernost ili pozdravljanje zastave, čak i

onda kada su takve aktivnosti organizovane na nesumnjivo dobrovoljnoj osnovi.

Do sada, međutim, nisam predstavio argument *protiv* podučavanja patriotizmu u školi. Mi podučavamo mnogim stvarima za čije podučavanje ne postoji neko naročito opravdanje. Šta je to posebno loše u podučavanju patriotizmu? Postoje dva razloga za posebno oklevanje da se podučava patriotizmu. Prvi se zasniva na principu koji da sada nisam pominjao: principu legitimeteta. Drugi se tiče obrazovnih iskripljavanja koja su po mom mišljenju neizbežna ako pokušamo da promoviramo patriotizam u okviru jedne posebne oblasti.

Problem sa legitimetom je relativno jednostavan. Mi smatramo da je vrlo važno da države budu pravedne. Ali isto tako smatramo da je važno da one budu i legitime: da uživaju pristanak onih kojima se upravlja. No, nije dovoljno dobro naprosto imati pristanak: pristanak daje legitimet samo u meri u kojoj struktura na koju se pristaje nije do pristanka došla manipulacijom. Zamislite roditelja koji uživa neograničeno obožavanje svoje ćerke (što je obično dobra stvar), i koji zatim otkriva da je ovo obožavanje zadobio sistematskom obmanom i manipulacijom. Obožavanje je stoga ukaljeno procesom koji ga je proizveo. Slično tome, kaže argument legitimeteta, pristanak je ukaljan ako ga država nije proizvela svojom zaslugom, već ga je fabrikovala. Ali obrazovni sistem radi za državu; ako dozvolimo državi da koristi sistem kako bi među građanima proizvodila osećanja skrojena da joj pribave pristanak, ona na taj način čini pristanak koji joj se kasnije daje nesposobnim da joj pribavi legitimet. Nešto poput ovoga se upravo odigrava u

britanskim školama kada se u njima slavi monarhija (kao što se slavila u nekim školama koje sam ja pohađao), i kada američke škole organizuje decu da izgovaraju Zakletvu na vernost. Pristanak se tako fabrikuje, a ne zaslužuje, te stoga ne daje legitimnost.

Drugi je problem izvrtanje. Ono ima dve dimenzije. Prvo, kada država koristi svoja sredstva (obrazovni sistem) da promoviše patriotizam, imamo dobre razloge da brinemo da će to loše uticati na način na koji deca vide svoju zemlju. Naravno, zakonodavci koji su nametnuli patriotske rituale u američkim školama nisu nameravali da promoviraju brižljivu i promišljenu razmenu razloga među učenicima na temu šta Amerika jeste i šta je u njoj dobro, a šta loše. Pre će biti da su želeli da promoviraju sopstvenu partikularističku viziju Amerike, onu koja je povezana sa obaveznim patriotskim ritualima. Patriotizam dobija svoju vrednost iz činjenice da u jednoj raznolikoj zemlji ljudi imaju različite i suprotstavljene vizije onoga što je dobro u vezi sa njihovom zemljom, i što mogu da uče jedni od drugih. Nepoželjno je izvrtati taj proces formiranja i reformiranja vizije.

Druga dimenzija problema izvrtanja odnosi se posebno na prihvatanje promocije patriotizma kao cilja redovnog kurikuluma. Fokusiraću se na nastavu istorije, pošto je to disciplina koja se najčešće koristi za promociju patriotizma, ali slutim da se ono što ću reći može primeniti i na druge discipline. Razmotrimo ciljeve nastave istorije u školi. Recimo, sledeća tri cilja:

1) **Istina**: Legitimno je pokušati da ustanovimo i prenesemo istorijske istine; da predajemo ono što se stvarno desilo, u meri u ko-

joj nam je poznato. Legitimno je podučavati decu da su evropljani došli u Amerike u petnaestom veku, da su se britanske kolonije pobunile kasnije u osamnaestom veku i ustanovile nezavisnu federaciju država; da je diplomatija princa Meterniha bila motivisana željom da se što je duže moguće odloži kolaps starog poretka u Evropi, da je Henri Kisindžer bio Meternihov biograf pre nego što je postao ministar spoljnih poslova; da su se revolucije odvijale širom Evrope, da je Henri VIII konačno napustio Rimokatoličku crkvu i ustanovio Crkvu Engleske; itd.

2) **Uzročnost:** Legitimno je učiti decu kako da razluče uzročne veze u društvenim procesima, i možda, što je važnije, učiti ih kakve poteškoće ih čekaju u tom razlučivanju. Legitimno je učiti ih da postoje neslaganja oko uzročnih procesa koji su doveli do invazije na Englesku 1066; do Prvog i Drugog svetskog rata, i građanskog rata u SAD; do pada Rimskog carstva i uspona engleske industrijske radničke klase. Trebalo bi da ih učimo o tome koje vrste dokaza se računaju u prilog ili protiv kauzalnih hipoteza i, što je veoma važno, da dostupni dokazi često nisu jednoznačni.

3) **Parohijalna istorija:** Legitimno je posebno se fokusirati na istoriju institucija u kojima se očekuje da će naša deca živeti, tako da bi ona mogla lakše i sa više znanja da se kreću kroz njih. U američkom kontekstu, to bi uključivalo učenje o razvoju dvopartijskog sistema i načina na koji su partije s vremenom menjale izborne zakone; o evoluciji Ustava i promenama u ustavnoj interpretaciji, te o vrstama rezonovanja koja se prihvataju kao legitimna u javnoj debati i sudskoj kontroli (*judicial review*); o razvo-

ju Nju dila i Velikog društva, kao i o putevima kojima se nije pošlo; o načinima na koji su se različiti pokreti i interesne grupe borili za političku moć. Legitimno je podučavati decu o svemu tome da bi ona razumela institucije u okviru kojih će delati, i bila u stanju da te institucije kritikuju, tako da njihova podrška ili odbacivanje tih institucija budu razboriti i utemeljeni.

Pretpostavljam da će cilj izazivanja patriotskog osećanja ometati te legitimne svrhe. Nisam u stanju to da dokažem, jer bi to zahtevalo iscrpna istraživanja svih metoda nastave istorije, za šta ovde nemam prostora. Ali setimo se nekih konkretnih slučajeva. Uzmimo prvi cilj. Veliki deo onoga što se uistinu desilo čini nekome ko ima delatan smisao za pravdu veoma teškim da voli bilo koju državu. Slutim da su konzervativni patrioti iz SAD u pravu kada žele da se na brzinu protrči kroz lekcije o antikomunizmu, Hirošimi, Nagasakiju, Votergejtu, ropstvu i tajnom ratu protiv Kambodže. Istrajnost siromaštva usred američkog sna i naponi koje je država u više navrata uložila kako bi osujetila uspeh pokreta za društvenu pravdu zaista su impresivni, i ne mogu se dobro odraziti na naciju kao takvu. Britanski imperijalizam, sa svoje strane, izrazito je odbojan, a očigledna volja mnogih radničkih organizacija u Britaniji da imaju udeo u dobitima od imperijalizma otežava gledanje na imperijalizam kao na sporedan tok u istoriji "čestite" nacije. Istina je često neprijatna i može trpeti u potrazi za patriotskim osećanjem.

A sada razmotrimo drugi cilj. Edukatorka kojoj je bar malo na umu ulivanje ljubavi prema državi namučiće se predajući o kauzalnom

procesu koji je doveo do Građanskog rata u SAD, pogotovo ako se uzmu u obzir predrasude sa kojima će njihovi učenici verovatno doći. Razgovarao sam sa dvoje kolega o različitim načinima na koje su nam predavali o Američkom građanskom ratu. Belog kolegu sa Juga učili su da se rat vodio da bi se zaštitila prava država od sve moćnije savezne vlade koja ih je kršila; crni kolega sa Severa učio je da se rat vodio da bi se sačuvala Unija i oslobodili robovi. Ja sam (u Velikoj Britaniji) učio da se rat vodio da bi se stvorilo fleksibilno tržište rada i liberalizovala trgovina. Samo jedno od ovih objašnjenja baca povoljno svetlo na moralni karakter rata. Iako ono nije najmanje plauzibilno, nije ni najplauzibilnije, kao što ni druga nisu *sasvim* lišena plauzibilnosti. Nastavnica, koju zanima formiranje sposobnosti za racionalnu refleksiju o kauzalnim vezama, mora podsticati refleksiju u svetlu najboljih dokaza koje je u stanju da prezentuje, i truditi se da nijedna od tih refleksija ne bude izobličena bilo njenom željom ili željom njenih studenata da predstave događaje u povoljnom svetlu.

Patriotske brige oko učenja o Građanskom ratu verovatno će ometati i treći cilj. Američki građanski rat je bio prvi rat u kojem su mobilisana cela društva, što je rezultiralo ogromnim brojem žrtava i ekonomskom štetom. Pošto je njegov ishod bila emancipacija robova, i pošto su nepravedni efekti ropstva i danas vidljivi, taj rat je zadržao središnje mesto u moralnoj priči koju Amerikanci sebi pričaju o svojoj zemlji.

Ne mogu se razumeti savremene američke političke institucije bez precizne slike o građanskom ratu, a opet podučavanje o kompleksnim motivima obe strane (od kojih su mnogi bili moralno odbojni, opet sa obe strane) teško da će doprineti ljubavi prema državi.

Nakon svog prvog susreta sa istorijom Građanskog rata, moja ćerka (imala je tada šest godina) vratila se kući i ispričala mi o Rozi Parks. Ponovila mi je mit, koji je naučila, da je Roza Parks bila “umorna stara crna gospođa” koja je jednog dana odlučila da odbije da ode u zadnji deo autobusa i tako započela moderan pokret za građanska prava. Već smo videli da se to ponavlja u Burstinovom udžbeniku (koji je napravljen za više razrede osnovne škole) i američki čitaoci se sigurno sećaju da su nešto slično čuli tokom svog školovanja, a neki u to možda još veruju.¹⁰ U bukvalnom smislu, tačno je da je Roza Parks bila crna krojačica, ali niko ko je namerno odlučio da javno prekrši zakon ne može poverovati da je ona bila umorna. Ono što se kaže svodi se na kraju na to da se ona slomila i pomislila nešto poput: “neću ovo više da trpim” – a njena spontana pobuna je onda izazvala spontani protestni pokret.

To je vrlo zgodan mit, i odražava jedno romantično, ali što se činjenica tiče netačno viđenje načina na koji se društvene promene događaju. U stvari, Parks je bila politička agitatorica, obučavana u slavnoj Hajlender školi, koja i danas ima bitnu ulogu u obučavanju i razvijanju radikalnih aktivista. Nju je za tu

¹⁰ Nemam konkretne podatke o tome šta ljudi zaista veruju o Rozi Parks, ali svi koje sam testirao na ovu temu, a da prethodno nisu već bili predani levičari, bili su potpuno nesvesni njene uloge kao političkog organizatora.

ulogu izabrao NAACP [National Association for the Advancement of Coloured People – poznata i uticajna organizacija koja se bori za prava crnaca, osnovana još 1909 – *prim. prev.*] upravo zato što je imala duboke korene u zajednici i uživala ugled u njoj. Ta organizacija je verovala da će ona imati upornost i snagu volje koje su neophodne da se izdrži dugačka borba, te široku podršku koja je potrebna za pobjedu. Učenje o Rozi Parks koje perpetuira patriotski mit o velikim ljudima koji nevoljno ulaze u konflikt sa nepravdom mora izobličiti način na koji deca razumeju politički proces u kojem će i sama jednog dana učestvovati, čak i onda kada ono što im se kaže nije, strogo govoreći, laž.

Patriotsko osećanje je kompleksno. Ono ima dobre posledice, kako za osobu koja ga oseća tako i za druge. Ono ima i loše posledice. Podučavanje patriotizmu u školi ozbiljno rizikuje da naruši liberalni princip legitimnosti, da izobličiti i suzi dečju viziju nacije, i da omete sposobnost škole da ispuni neke od svojih pedagoških obaveza. Ukratko, ne bi to trebalo da činimo.

Izvornik: Harry Brighouse, *On Education* (London: Routledge, 2006), šesto poglavlje, str. 95-114.